

Maciej TRĄBSKI
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Zarys organizacyjny kawalerii francuskiej w epoce napoleońskiej

Epoka wojen napoleońskich stanowi jeden z przełomowych momentów w dziejach wojskowości nowożytnej Europy. Rozwiązania wówczas wypracowane stały się na co najmniej półwieku obowiązującymi dla ówczesnych armii tak pod względem organizacji, jak i taktyki. Dotyczyło to również kawalerii, która po raz ostatni odgrywała wówczas równorzędną rolę z pozostałymi rodzajami wojsk (piechotą i artylerią).

Wielka Rewolucja z lat 1789–1799 doprowadziła do gruntownych przemian w niemal każdej dziedzinie życia ówczesnej Francji. Nie inaczej było i w kwestii wojskowości. Niestety spośród wszystkich rodzajów wojsk (wyłączając flotę) kawaleria poniosła wówczas największe straty. Pochodzący z arystokracji i szlachty oficerowie udali się w znaczącym procencie na emigrację, a nawet doszło do dezercji dwóch pułków: Royal Allemand i Saxe Hussards. Spowodowało to obniżenie poziomu wyszkolenia zespołowego i dyscypliny, a co za tym idzie wartości bojowej kawalerii, szczególnie pułków jazdy ciężkiej i dragonów¹. Dlatego też w epoce wojen rewolucyjnych kawaleria francuska nie odnosiła żadnych znaczących sukcesów. W bitwach odgrywała ona rolę marginalną, a w starciach z jazdą austriacką często ponosiła porażki. Jedynie w działaniach określanych terminem „małej wojny”, czyli rozpoznaniu, osłonie i dywersyjnych wypadach na zaplecze

---

¹ L.A. Susan, *Histoire de la cavalerie française*, t. 1, Paris 1874, s. 187; R. Bielecki, *Wielka Armia*, Warszawa 1995, s. 72–73; M. Kujawski, *Wojska Francji w wojnach rewolucji i cesarstwa 1789–1815*, Warszawa–Londyn 2007, s. 35–36, 40; L.A. Picard, *Kawaleria w wojnach rewolucji i cesarstwa 1792–1815*, t. 1, tłum. A. Haberko, Oświęcim 2013, s. 11, 13.

przeciwnika, a więc tam gdzie liczyła się brawura i indywidualne wyszkolenie, lekka kawaleria francuska górowała nad przeciwnikiem².

Pod względem organizacyjnym kawaleria francuska zachowała przedrewolucyjny podział na kompanie, szwadrony i pułki, przy czym jednostki kawalerii (ciężkiej jazdy) i dragonów składały się z 3, a karabinierów, strzelców konnych i huzarów z 4 szwadronów. Szwadrony, które były podstawową jednostką bojową (odpowiednikiem batalionu w piechocie), składały się z 2 kompanii, natomiast kompanie z 2 plutonów³. System ten w armii francuskiej zachowany został do końca epoki napoleońskiej⁴. W wyniku przemian rewolucyjnych zlikwidowane zostały za to nazwy stopni: pułkownik, podpułkownik i major. W zamian wprowadzono: szefa brygady jako dowódcę pułku i szefa szwadronu – jeden pełnił obowiązki zastępcy dowódcy pułku, a trzech lub czterech było dowódcami szwadronów⁵.

Pułki kawalerii w epoce wojen rewolucyjnych przydzielane były z reguły po dwa do dywizji piechoty, przez co spełniały jedynie rolę pomocniczą, zapewniając piechocie rozpoznanie i osłonę⁶. Dopiero gen. Łazarz Hoche, dowódca Armii Sambry i Mozy, wydzielił w 1797 r. ogólny odwód kawaleryjski, w postaci czterech dywizji (kawalerii, dragonów, strzelców konnych i huzarów), a na szczęblu dywizji piechoty pozostawiając po jednym pułku lekkokonnym. Rozwiązanie to niebawem skopiowali generałowie Jan Wiktor Moreau i Napoleon Bonaparte,

² L.A. Picard, *op. cit.*, s. 11, 13; G.T. Denison, *A history of cavalry from the earliest times*, London 1913, s. 285–288; R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 73; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 40.

³ H.Ch. Lavauzelle, *Organisation & Role de la cavalerie française pendant les guerres de 1800 à 1815*, Paris 1886, s. 14; L.A. Picard, *op. cit.*, s. 153. Jest to organizacja oddziałów z 1800 r. W epoce wojen rewolucyjnych organizacja kawalerii podlegała ciągłym fluktuacjom. Przykładowo pułki dragonów w latach 1789–1792 składały się z 3 szwadronów, w latach 1793–1794 z 4, w 1794 z 6, a od 1795 do 1796 z 6, po czym ponownie zmniejszono ich liczbę do 3 szwadronów. Co ciekawe w 1794 r. dragoni oficjalnie zaliczeni byli do oddziałów lekkokonnych, co jednak po roku przestało obowiązywać. Zob. L.A. Picard, *op. cit.*, s. 29, 55, 77; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 40.

⁴ Podział szwadronów na kompanie utrzymywano również w kawalerii brytyjskiej, ale np. w rosyjskiej kompanie (roty) zniesiono w 1812 r. – odtąd szwadrony składały się z 4 plutonów. Pod tym względem kawaleria rosyjska wzorowała się na austriackiej, gdzie to szwadron był pośrednim szczeblem organizacji, a podstawową jednostką bojową dywizjon, złożony z 2 szwadronów. Zob. A. Żmodikow, J. Żmodikow, *Taktyka armii rosyjskiej w dobie wojen napoleońskich*, tłum. J. Tomczak, Oświęcim 2010, s. 34–35, 205–206; A. Wrede, *Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenten, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX Jahrhunderts*, t. 3, cz. 1, Wien 1901, s. 19–20, 26–27.

⁵ R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 88–89; *La cavalerie napoléonienne. 1800–1815 la cavalerie de ligne napoléonienne*, „Tradition Magazine”, Hors Série nr 21, s. 40.

⁶ H. Jomini, *Obraz rozbiorowy przedniejszych kombinacji wojny*, tłum. W. Nieszkoć, Mont de Marsan 1835, s. 90; H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 35; L.A. Picard, *op. cit.*, s. 13; G.T. Denison, *op. cit.*, s. 284; R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 73–75; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 31; J. Wimmer, *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978, s. 385.

formując rezerwy kawalerii w swoich armiach⁷. Rezerwy kawalerii, już jako samodzielne duże jednostki wojskowe, pojawiły się też w czasie kampanii 1800 r. Sformowali je zarówno gen. Bonaparte w Armii Rezerwowej, jak i gen. Moreau w Armii Renu, a dowodzili nimi odpowiednio: gen. Joachim Murat i gen. Jan Jakub d'Hautpoul. Rezerwy kawalerii składały się z 3–4 trzypułkowych brygad jazdy ciężkiej, liniowej oraz lekkiej i nie miały jeszcze organicznej artylerii⁸.

Nowy rozdział w dziejach francuskiej kawalerii rozpoczął się w 1801 r., po zawarciu pokoju z Austrią w Luneville, ale jeszcze w czasie trwania negocjacji pokojowych z Wielką Brytanią. Zarządzeniem z 10 października zmniejszono liczbę pułków kawalerii do 84 jednostek, liczących łącznie 56 784 żołnierzy i 42 444 konie. Były to: 2 pułki karabinierów, 24 pułki kawalerii, 22 pułki dragonów, 23 pułki strzelców konnych i 13 pułków huzarów. Pułki kawalerii składały się z 3, a pozostałych formacji (karabinierów, dragonii, strzelców konnych i huzarów) z 4 szwadronów. Sztab wyższy pułku obejmował 8 oficerów: szefa brygady, 3 szefów szwadronów, kwatermistrza, 2 adiutant-majorów (w pułkach lekkokonnych był 1 adiutant-major) oraz oficera nadliczbowego (officier de sante). Co ciekawe, zniknął etat chirurga (a w pułkach karabinierów również asystenta chirurga). Sztab niższy składał się z: 2 adiutantów-podoficerów, brygadiera-trębacza (trębacza sztabowego) i 6 żołnierzy niefrontowych (weterynarza, krawca, rajtuźnika, szewca, siodlarza i zbrojmistrza). Kompanie w pułkach karabinierów i kawalerii składały się z 3 oficerów (kapitana, porucznika i podporucznika), 8 podoficerów (starszego sierżanta, 2 sierżantów, furiera i 4 brygadierów, czyli kaprali), trębacza oraz 74 żołnierzy w kompanii karabinierów (w tym 6 spieszonych) i 66 żołnierzy w kompanii kawalerii (w tym 8 spieszonych). W kompaniach dragonów i lekkiej kawalerii, obok kapitana, porucznika i starszego sierżanta, było po: 2 podporuczników, 4 sierżantów, 8 brygadierów i 2 trębaczy oraz 96 żołnierzy, przy czym w pierwszej z formacji aż 36 z nich było spieszonych, a w kompaniach strzelców konnych i huzarów tylko 12⁹.

Jednocześnie pierwsze kompanie w pułkach kawalerii, dragonów, strzelców konnych i huzarów określone zostały mianem wyborczych. Były to pododdziały złożone z najlepszych żołnierzy, odpowiednik kompanii grenadierów w batalionach piechoty. Ich zadaniem było poprowadzenie pozostałych kompanii do ataku i przełamywanie obrony nieprzyjaciela. Kompanii elitarnych nie wprowadzono w pułkach karabinierów, ponieważ Pierwszy Konsul uważał, iż cała ta formacja jest elitą ciężkiej jazdy¹⁰.

⁷ L.A. Picard, *op. cit.*, s. 99; G.T. Denison, *op. cit.*, s. 284–285; R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 73–74; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 50.

⁸ H.Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 36–37; M. Kukiel, *Wojny napoleońskie*, Warszawa 1927, s. 55.

⁹ *La cavalerie...*, s. 9.

¹⁰ R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 77–78; *La cavalerie...*, s. 9. Bielecki podaje, że kompanie elitarne zostały zaprowadzone dopiero dekretem z 24 IX 1803 r., lecz wówczas jedynie potwierdzono 13. artykuł zarządzenia z 10 X 1801 r. – zob. *La cavalerie...*, s. 9.

Rok później rozpoczęła się reforma ciężkiej jazdy – ogłoszona dekretem z 24 września 1803 r. Napoleon uznał za konieczne przeformowanie części dotychczasowych pułków kawalerii w kirasjerów. Formacja ta zapewniać miała sukcesy w starciach z ciężką jazdą potencjalnych przeciwników Francji oraz miała być siłą przełamującą w czasie szarż na ugrupowania piechoty. Reszta pułków kawalerii została przekształcona w dragonię, będącą uniwersalną bronią, mogącą wspierać zarówno szarżę kirasjerów, jak i działania rozpoznawczo-osłonowe lekkiej jazdy¹¹. Odtąd kawaleria miała liczyć 78 jednostek, w tym: 2 pułki karabinierów, 12 kirasjerów, 30 dragonów, 24 strzelców konnych i 10 huzarów. Pułki wszystkich tych formacji miały się składać z 4 dwukompanijnych szwadronów, przy czym w jednostkach dragonów, strzelców konnych i huzarów 1. kompania miała być, jak wcześniej, oddziałem elitarnym¹². Przywrócony został też stopnie pułkownika, który zastąpił szefa brygady, oraz majora, który objął stanowisko zastępcy dowódcy i kierownictwo administracji pułku. Zmniejszono jednocześnie liczbę szefów szwadronów do dwóch, przy czym odtąd dowodzili oni dwoma szwadronami, formującymi tzw. *regiment de manoeuvre*¹³.

Obok wojsk liniowych od czasów monarchii istniały we Francji jednostki gwardii. Co prawda stara gwardia królewska została stopniowo zlikwidowana¹⁴, jednakże nowa władza zorganizowała własną elitarną jednostkę przyboczną – Gwardię Dyrektoriatu, w skład której wchodził szwadron grenadierów konnych¹⁵. Następnie w okresie Konsulatu w Gwardii pojawił się szwadron strzelców konnych, wywodzący się z Guidów, czyli oddziału przybocznego Napoleona towarzyszącego mu w kampaniach włoskich i bliskowschodnich. W 1801 r. obie jednostki zostały rozwinięte w dwuszwadronowe pułki. Następnie rozkazem z 23 grudnia 1803 r. podniesiono ich etat do 4 dwukompanijnych szwadronów, po 117 żołnierzy w kompanii. W 1801 r. na rozkaz Napoleona sformowano też szwadron mameluków, będący wspomnieniem z jego wyprawy egipskiej. Ze względu

¹¹ Denison uważał, iż o wprowadzeniu kirasjerów, a więc formacji konnej dysponującej uzbrojeniem ochronnych, zdecydował wzrost siły ognia piechoty – zob. G.T. Denison, *op. cit.*, s. 297. Kirasjerzy francuscy otrzymali uzbrojenie ochronne w postaci żelaznych kasków i żelaznych kirysów, złożonych z napierśników i napleczników. Należy zauważyć, że w tym czasie kirasjerzy pruscy i rosyjscy nie posiadali żadnego uzbrojenia ochronnego (sic!), a austriaccy i sascy dysponowali jedynie napierśnikami. Szerzej na temat ciężkiej kawalerii w epoce napoleońskiej: M. Trąbski, *Ciężka kawaleria państw europejskich w epoce napoleońskiej (na przykładzie formacji francuskich, rosyjskich, austriackich, pruskich i brytyjskich)*, [w:] *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807–2007)*, red. K. Bucholc-Srogosz, M. Trąbski, Częstochowa 2008, s. 69–85.

¹² L.A. Susan, *op. cit.*, s. 188–189; H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 14–15; L.A. Picard, *op. cit.*, s. 180; R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 76–77; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 36, 41; *La cavalerie...*, s. 10.

¹³ L.A. Picard, *op. cit.*, s. 181; *La cavalerie...*, s. 10, 40.

¹⁴ Cztery kompanie Gardes du Corps, które jako jedyne dotrwały do Rewolucji, zostały rozwiązane w czerwcu 1791 r. po nieudanej ucieczce króla.

¹⁵ R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 216–218.

jednak na brak „ludzi orientu”, którzy by wypełnili jego szeregi, został on na początku 1804 r. ograniczony do kompanii, która organizacyjnie podporządkowana została pułkowi strzelców konnych gwardii. Po proklamowaniu we Francji cesarstwa (18 V 1804 r.) Gwardię Konsulatu przemianowano na Gwardię Cesarstwa, a w jej skład wszedł wówczas również dwuszwadronowy półbatalion konnej żandarmerii wyborczej¹⁶.

W latach 1802–1804 pojawiła się koncepcja użycia dragonów nie tylko jako kawalerii liniowej, ale również w roli piechoty. W każdej kompanii znajdowało się wówczas 41 spieszonych dragonów (podporucznik, sierżant, 2 brygadierów, doboosz i 36 żołnierzy), których wiosną 1805 r. wydzielono z macierzystych jednostek i sformowano z nich czteropułkową dywizję pieszych dragonów. Jednakże próba jej wykorzystania bojowego zakończyła się porażką¹⁷. Jej przyczyny gen. Henri Jomini wytłumaczył tym, iż „wmawiano [dragonom] z rana, że czworobok nie może oprzeć się ich szarżom, a nauczano wieczorem, że [jako] piechota uzbrojona strzelbą powinna rozbić wszelką kawalerię jaką napotka”¹⁸. Jednakże niepowodzenia pieszych dragonów wynikały raczej z pośpiesznej organizacji ich jednostek. W trakcie wojny 1806 r. ponownie zorganizowano dwa pułki pieszych dragonów, ale szybko otrzymały one zdobyte w Saksonii i Prusach konie i odtąd pełniły służbę kawalerii liniowej.

Najistotniejszym jednak wkładem Napoleona w organizację armii było zaprowadzenie stałych wielkich jednostek taktyczno-operacyjnych, czyli korpusów, skupiające w swoim składzie wszystkie rodzaje wojsk i służby. Organizując w latach 1804–1805 Wielką Armię, Napoleon utworzył siedem korpusów, w skład których obok zazwyczaj trzech dywizji piechoty i 40 dział artylerii, wchodziła również lekka kawaleria, w sile od dwóch do trzech dwu- lub trzypułkowych brygad. Formowały one awangardę, ariergardę oraz wystawiały ubezpieczenia

¹⁶ H.Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 14–16; L.A. Picard, *op. cit.*, s. 77, 154, 178; R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 210–212, 222, 262–263; E. Bukhari, A. Mc Bride, *Napoleons guard cavalry*, [m.w.n.] 1994, s. 3, 10, 14–15; G.C. Dempsey, *U boku Napoleona. Jednostki cudzoziemskie w armii francuskiej w czasach Konsulatu i Cesarstwa*, Warszawa 2005, s. 255–258; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 356–357; R. Pawley, *Napoleons mounted chasseurs of the Imperial Guard*, London 2008, s. 7–8. Równie silną gwardią konną dysponował jedynie cesarz Rosji – w latach 1800–1809 były to: Konny Lejbgwardii, Kawalergardów, huzarów lejbgwardii oraz kozaków lejbgwardii. W armii pruskiej gwardię konną stanowił pułk Garde du Corps (zaliczany do formacji kirasjerów), w brytyjskiej pułki: 1. i 2. Lejbgwardii oraz Królewski Pułk Konnej Gwardii, a w austriackiej nie było żadnej bojowej jednostki gwardii konnej – jedynie formacje reprezentacyjne: Gwardia Niemiecka i Gwardia Węgierska. Zob. „Istoričeskoje opisanje odeždy i voopuženija rossijskich vojsk”, t. V (1899), s. 62–68; tamże, t. VII, s. 46–49; T.M. Kłupczyński, *Armia brytyjska w latach 1793–1809*, Zabrze 2008, s. 207–208.

¹⁷ H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 25–26; H. Jomini, *Obraz...*, s. 137; L.A. Picard, *op. cit.*, s. 177; G.T. Denison, *op. cit.*, s. 298; R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 102; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 41–42; *La cavalerie...*, s. 10.

¹⁸ H. Jomini, *Obraz...*, s. 105; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 42.

boczne w czasie marszu korpusu, zapewniając mu rozpoznanie i osłonę, a także ułatwiały zaopatrzenie i utrzymywały łączność z innymi korpusami. W czasie bitwy kawaleria korpusna osłaniała rozwinięcie się własnych wojsk, prowadziła rozpoznanie przedpola, osłaniała piechotę i artylerię przed atakiem kawalerii przeciwnika, a następnie podejmowała pościg za pokonanym nieprzyjacielem lub osłaniała odwrót¹⁹.

Natomiast kawaleria ciężka (karabinierzy i kirasjerzy) oraz liniowa (dragoni), zebrana została w trzybrygadowe dywizje (po dwa pułki w brygadzie) – jednolite co do składu formacji, które stanowić miały rezerwę kawalerii Wielkiej Armii. Oddane one zostały pod naczelną komendę marsz. Joachima Murata²⁰. Rezerwa kawalerii, będąca de facto korpusem kawalerii, miała stanowić przednią straż osłaniającą maszerującą armię i opanowującą punkty strategiczne leżące na jej drodze (mosty, brody, przełęcze, skrzyżowania dróg, wzgórza, wioski i słabo bronione miasta), a w czasie walnej bitwy być odwodem taktycznym, który rzucały do szarży w odpowiednim momencie miał pieczętować zwycięstwo²¹.

W toku przygotowań do kampanii 1806 r. kawaleria francuska przeszła kolejną reformę. Tuż przed atakiem na Prusy, dekretem z 31 sierpnia podniesiono liczbę żołnierzy w pułkach karabinierów i kirasjerów do 107 w każdej kompanii, w tym: 3 oficerów, 14 podoficerów, 2 trębaczy, 82 żołnierzy szeregowych i 6 żołnierzy niefrontowych (tych samych co na szczeblu sztabu niższego). Natomiast w sztabie pułku pojawił się ponownie chirurg, pomocnik chirurga i 2 podpomocników (felczerów). Dodatkowo, tym samym dekretem, zorganizowano pięte szwadrony, które na etacie pokojowym pełniły rolę oddziałów zakładowych szkolących rekrutów, a na etacie wojennym wchodziły do linii jako oddziały bojowe²². Zorganizowany też został pułk dragonów gwardii, w oparciu o żołnierzy wybranych z jednostek liniowych tej formacji, który ze względu na patronat cesarskiej Józefiny nazywano popularnie „pułkiem dragonów Cesarzowej”²³.

Nie wszystko jednak było do końca przemyślane, gdyż pół roku później – 10 marca 1807 r. – zdjęto z etatu kompanii żołnierzy niefrontowych, dodając

¹⁹ H. Jomini, *Obraz...*, s. 103–104; P. Giguet, *Histoire Militaire de la France*, t. 2, Paris 1849, s. 177–178; J. Colin, *Przeobrażenia wojny*, Warszawa 1920, s. 141; J. Staszewski, *Kawaleria polska prawego skrzydła Wielkiej Armii 1812 r.*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1935, R. 7, s. 75; R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 76–77.

²⁰ R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 77.

²¹ Duże związki taktyczne w innych armiach europejskich pojawiły się dopiero pod wpływem doświadczeń z wojen toczonych z wojskami Napoleona. W Rosji brygady i dywizje kawalerii utworzono dopiero na przełomie 1810 i 1811 r., a korpusy kawalerii wiosną 1812 r. Zob. A.A. Kiersnowskij, *Istoria russoj armii v četyrech tomach*, t. 1 *Ot Narvy do Pariża 1700–1814 gg.*, Moskwa 1992, s. 200.

²² *La cavalerie...*, s. 11.

²³ M. Kujawski, *op. cit.*, s. 91, 357–358.

w zamian 2 żołnierzy szeregowych oraz kowala w stopniu sierżanta. W tym samym czasie w pułkach dragonów i lekkiej jazdy kompanie liczyły po 108 żołnierzy (o 4 żołnierzy szeregowych więcej niż w jednostkach karabinierów i kirasjerów), ale etat sztabu różniły się brakiem rajtuźnika u szaserów i huzarów. Rok później jednostki dragonów i huzarów zostały wzmocnione pododdziałami saperów, złożonymi z sierżanta, brygadiera i 8 żołnierzy, które były przydzielone do 1. kompanii każdego pułku²⁴.

Wiosną 1807 r. zorganizowano również nową jednostkę gwardii cesarskiej – (polski) pułk szwoleżerów. Zgodnie z dekretem z 6 kwietnia „pułk lekkokonna polski gwardii” składać się miał ze sztabu i 4 dwukompanijnych szwadronów, a w skład każdej kompanii wchodzić miało: 5 oficerów (kapitan, 2 poruczników 1 kl. i 2 poruczników 2 kl.), 18 podoficerów (wachmistrz-szef, 6 wachmistrzów, furjer i 10 brygadierów), 3 trębaczy, 97 szwoleżerów i 2 kowali²⁵. Jednostka ta miała taki sam etat, jak pułk strzelców konnych gwardii.

Drugą polską jednostką, która weszła w skład Wielkiej Armii, był pułk lansjerów Legii Nadwiślańskiej, czyli były pułk kawalerii Legionów Polskich. Po podpisaniu pokoju w Luneville (1801 r.) polscy kawalerzyści znaleźli się najpierw na żołdzie Republiki (od 1804 r. Królestwa) Włoch, następnie 20 sierpnia 1806 r. przeszli na służbę nowego króla Neapolu Józefa Bonaparte, a wiosną następnego roku walczyli w składzie Wielkiej Armii na terenie Śląska. Niestety sprawność bojowa, którą lansjerzy wówczas zaprezentowali sprawiła, że Napoleon nie przekazał tej jednostki Księstwu Warszawskiemu, lecz najpierw „sprezentował” ją swojemu bratu Hieronimowi – królowi Westfalii, a następnie w marcu 1808 r. przejął na żołd francuski. Pułk lansjerów nadwiślańskich miał etat sztabu oraz obsadę oficerską i podoficerską kompanii takie same, jak lekkokonne pułki liniowe, ale liczbę żołnierzy szeregowych podniesioną do 108 ludzi, co dawało łącznie 128 żołnierzy w kompanii. Dodatkowo 8. kompania była pododdziałem flankierskim, którego zadaniem było prowadzenie rozpoznania i zapewnianie osłony pułkowi²⁶.

W czasie kampanii lat 1806–1807 cesarz, wykorzystując doświadczenia z wcześniejszych działań, przydzielił do kawalerii rezerwowej brygadę lekkiej jazdy, a po wkroczeniu na ziemie polskie podzielił ją przejściowo na dwa korpusy – pierwszy dowodzony przez marsz. Murata, złożony z dwóch dywizji ciężkiej

²⁴ *La cavalerie...*, s. 12. Według Picarda pododdziały saperów zostały zaprowadzone przez gen. Bonaparte w kawalerii Armii Włoch już w 1796 r. „Saperzy kawalerii oddawali nieocenione usługi i niebawem ich formacja rozpowszechniła się w całej kawalerii francuskiej”. Zob. L.A. Picard, *op. cit.*, s. 77–78.

²⁵ R. Bielecki, *Szwolężerowie gwardii*, Warszawa 1996, s. 16–17.

²⁶ G.C. Dempsey, *op. cit.*, s. 150, 159–160; T. Rogacki, *Albuera 1811*, Warszawa 2004; A. Ziółkowski, *Pułk Jazdy Legionowej. Pułk Lansjerów Nadwiślańskich 1799–1815*, Warszawa 2006, s. 70–90, 122–123.

jazdy, trzech dywizji dragonów i trzech brygad lekkokonnych oraz drugi pod komendą marsz. Bessieresa, z jednej dywizji kirasjerów i dwóch dywizji dragonów²⁷. Z kolei w czasie następnej wojny z Austrią (1809 r.) rezerwa kawalerii dowodzona przez Bessieresa złożona była z trzech dywizji ciężkiej jazdy – dwóch pułków karabinierów i dwunastu kirasjerów. Jako odwód kawaleryjski traktowana była też dywizja kawalerii gwardii, sformowana w 1808 r., a po raz pierwszy użyta bojowo rok później. W jej skład wchodziły wszystkie pułki konne tej formacji, czyli: grenadierzy konni, strzelcy konni, dragonii i szwoleżerowie, a administracyjnie podporządkowana dywizji była także żandarmeria wyborcza²⁸.

Zanim jeszcze doszło do wojny z Austrią Napoleon uwikłał się w wyczerpujący konflikt na półwyspie pirenejskim. W skład armii wysłanej 10 marca 1808 r. do Hiszpanii początkowo wchodziły trzy „tymczasowe pułki ciężkiej jazdy”, złożone z piątych szwadronów pułków kirasjerów oraz dziewięć pułków dragonów, cztery pułki strzelców konnych i trzy pułki huzarów. Jednak już w sierpniu tego roku 3. pułk tymczasowy przeformowano w 29. pułk strzelców konnych, a rok później (24 XII 1809 r.) z 1. i 2. pułku tymczasowego sformowano 13. pułk kirasjerów. Jednostki te, wraz z dwudziestoma pułkami dragonów, dziesięcioma strzelców konnych, sześcioma huzarów oraz polskim pułkiem lansjerów Legii Nadwiślańskiej, aż do końca 1812 r. walczyły na terenie Hiszpanii, po czym były sukcesywnie wycofywane w celu uzupełnienia armii walczących w Niemczech, a następnie w obronie Francji²⁹.

Dalszy rozwój liczebny kawalerii francuskiej nastąpił w latach 1810–1812. We wrześniu 1810 r. w skład kawalerii weszły dwa pułki byłej armii holenderskiej, jako: 14. pułk kirasjerów i 11. pułk huzarów, a do gwardii włączono były holenderski pułk huzarów gwardii, przeformowany na 2. pułk szwoleżerów-lansjerów (tzw. lancier rouges). Następnie 25 grudnia tego roku sformowany został w Hamburgu 30., a 7 września 1811 r. w Hiszpanii 31. pułk strzelców konnych (z 1. i 2. tymczasowego pułku lekkiej kawalerii)³⁰.

Przygotowując się do wojny z Rosją, Napoleon dekretem z 18 czerwca 1811 r. zorganizował też nową formację kawaleryjską – szwoleżerów-lansjerów, zaliczonych do kawalerii liniowej. Do tej chwili w składzie Wielkiej Armii znajdowały się tylko cztery jednostki lansjerskie (ułańskie): 1. i 2. pułk szwoleżerów-lansje-

²⁷ Wynikało to z podziału Wielkiej Armii w listopadzie 1806 r. na dwie grupy, pierwsza składała się z korpusów Davouta, Lannesa, Augereau, Hieronima Bonaparte i połowy kawalerii rezerwowej, w tym wszystkich brygad lekkokonnych, natomiast druga grupa miała w swoim składzie korpusy Soulta, Ney, Bernadottea i resztę kawalerii rezerwowej pod komendą Bessieresa. Zob. R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 79; M. Kukiel, *Wojny napoleońskie...*, s. 146–148.

²⁸ R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 229, 232. Przed 1808 r. pułki konne gwardii wchodziły w skład gwardii jako takiej, razem z jednostkami piechoty, artylerii, saperów, marynarzy, itd.

²⁹ H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 17; *La cavalerie...*, s. 14–15, 17, 19–20, 22.

³⁰ E. Bukhari, A. McBride, *Napoleons line chasseurs*, London 1984, s. 4; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 36, 54; *La cavalerie...*, s. 13; H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 17–18.

rów Legii Nadwiślańskiej³¹ oraz 1. i 2. pułk szwoleżerów-lansjerów gwardii. Doceniając wszechstronność tego typu formacji, dobitnie zademonstrowana przez Polaków w czasie walk w Hiszpanii, Cesarz Francuzów nakazał przeformować sześć pułków dragońskich (1., 3., 8., 9., 10. i 29) i jeden strzelców konnych (30) na tego typu jednostki. Pułki szwoleżerów-lansjerów zachowały organizację i etat jednostek dragonów oraz otrzymały numery od 1. do 6. (ex-*dragoni*) oraz 9. (ex-*sasery*). Numery 7. i 8. przypadły polskim pułkom z Legii Nadwiślańskiej³².

Ostatnią jednostką zorganizowaną przed wojną z Rosją był 9. bis pułk huzarów. Oficjalnie sformowany on został 8 (10) stycznia 1812 r. z trzech szwadronów 9. pułku huzarów wysłanych do Hiszpanii³³. Łącznie w 1812 r. kawaleria francuska liczyła 6 jednostek gwardii: pułk grenadierów konnych, pułk strzelców konnych, pułk dragonów, 1. i 2. pułk szwoleżerów-lansjerów (wszystkie po 5 szwadronów) oraz szwadron lansjerów Wielkiego Księstwa Bergu, a także 89 pułków liniowych: 2 karabinierów (czteroszwadronowe)³⁴, 14 kirasjerów (czteroszwadronowe), 24 dragonów (w tym 4 pięcioszwadronowe), 9 szwoleżerów-lansjerów, 28 strzelców konnych (w tym 10 czteroszwadronowych, 17 pięcioszwadronowych i jeden ośmioszwadronowy) oraz 12 huzarów (z czego 6 czteroszwadronowych)³⁵. Z tego w wyprawie na Moskwę wzięły udział wszystkie jednostki gwardii oraz 2 pułki karabinierów, 13 pułków kirasjerów, 4 pułki dragonów, 7 pułków szwoleżerów-lansjerów, 17 pułków strzelców konnych i 6 pułk huzarów. Pozostałe jednostki znajdowały się wówczas w Hiszpanii³⁶.

W czasie wyprawy na Moskwę Wielka Armia dysponowała czterema korpusami kawalerii rezerwowej, nad którymi naczelną komendę sprawował marsz. Murat. Każdy korpus składał się z jednej dywizji lekkiej oraz dwóch dywizji ciężkiej kawalerii, za wyjątkiem 4. Korpusu Kawalerii Rezerwowej, który posiadał tylko jedną dywizję ciężkiej kawalerii³⁷. Dywizje lekkokonne składały się zazwyczaj z trzech brygad, przy czym dwie pierwsze były francuskie dwupułkowe,

³¹ 2. pułk lansjerów nadwiślańskich został zorganizowany wiosną 1811 r., na mocy dekretu cesarskiego z 7 II 1811 r. – zob. R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 106; A. Ziółkowski, *op. cit.*, s. 166–167.

³² Należy dodać, że pułki ex-*dragońskie* zachowały większość swojego wcześniejszego umundurowania: mosiężne kaski i zielone fraki, czym znacząco odróżniały się od ułanów-lansjerów polskich lub rosyjskich. H.Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 18; L.A. Susan, *op. cit.*, s. 192; R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 106, 233–234; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 46–47; *La cavalerie...*, s. 12; A. Ziółkowski, *op. cit.*, s. 166–167.

³³ E. Bukhari, A. McBride, *Napoleońscy huzarzy*, [b.m. i r.w.], s. 27; *La cavalerie...*, s. 14.

³⁴ Od 1810 r. karabinierzy dysponowali uzbrojeniem ochronnym, w postaci mosiężnych kasków i żelaznych kirysów obite mosiężną blachą. Zob. R. Bielecki, *op. cit.*, s. 92–93; M. Kujawski, *op. cit.*, s. 33–34; E. Bukhari, *Napoleon's cuirassiers and carabinieri*, London 1985, s. 7, 10, 35–40.

³⁵ *La cavalerie...*, s. 12; H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 18; L.A. Susan, *op. cit.*, s. 192.

³⁶ Dodatkowo w skład XI Korpusu weszły czwarte szwadrony z siedmiu walczących w Hiszpanii pułków dragonów: 2., 5., 12., 13., 17., 19. i 20. Zob. *La cavalerie...*, s. 14–15, 17, 19–20, 22.

³⁷ Jedną dywizję ciężkiej jazdy miał de facto również 3. KKR, gdyż 3. DKiras. znajdowała się przy II Korpusie.

a trzecia cudzoziemska trójpułkowa. Wyjątek ponownie stanowił 4. Korpus, w którym dywizja lekkiej kawalerii złożona była z dwóch polskich trójpułkowych brygad³⁸. Dywizje ciężkiej jazdy również składały się z trzech brygad, z tym że każda obejmowała pułk karabinierów lub kirasjerów oraz szwadron z pułku szwoleżerów-lansjerów przydzielonego do owej dywizji. W efekcie tego jeden szwadron szwoleżerów-lansjerów był samodzielnym oddziałem na szczeblu dywizji. Tylko w 3. Korpusie Kawalerii Rezerwowej jedna z dywizji złożona była z dwóch brygad, po dwa pułki dragonów każda. Poza tym do każdej dywizji lekkokonnej przydzielona została kompania artylerii konnej i kompania pociągów artylerii, a do ciężkiej po dwie takie kompanie, co łącznie dawało od 8 000 do 12 000 żołnierzy w korpusie. Poza tym w skład gwardii wchodziła, jak wcześniej dywizja kawalerii, złożona z pięciu pułków i jednego szwadronu, wspieranych przez dwie kompanie artylerii konnej i dwie kompanie pociągów artylerii, a każdy korpus armijny posiadał zazwyczaj po dwie brygady lekkiej jazdy³⁹.

Należy zaznaczyć, że procentowy udział kawalerii w armii francuskiej, a następnie Wielkiej Armii do 1809 r. stale wzrastał. W 1800 r. w Armii Rezerwowej kawaleria stanowiła 12%, a w Armii Renu 13,5% całości sił. W 1805 r. kawaleria Wielkiej Armii stanowiła już 20% (na 200 000 żołnierzy było 40 000 kawalerzystów, w tym 22 000 w rezerwie marsz. Murata). Na takim samym procencie utrzymał się w czasie wojny z Austrią w 1809 r. Dopiero w czasie wyprawy na Moskwę, kiedy to Wielka Armia przybrała niespotykane w nowożytnej historii rozmiary, udział w niej kawalerii spadła do 17,5% (na ok. 444 000 żołnierzy Wielkiej Armii było ponad 77 000 kawalerzystów, w tym 40 000 w korpusach kawalerii rezerwowej)⁴⁰.

Po klęsce w Rosji Napoleon był zmuszony odbudowywać kawalerię niemal od podstaw. Większość pułków należało odtworzyć, w oparciu o nielicznych wete-

³⁸ W skład 4. KKR wchodziła 4. Dywizja Lekkiej Jazdy gen. Aleksandra Roźnieckiego, złożona z 28. Brygady Lekkiej Jazdy gen. Dominika Dziewanowskiego (2., 7. i 11. pułku ułanów) i 29. Brygady Lekkiej Jazdy gen. Kazimierza Turno (3., 15. i 16. pułk ułanów) oraz 3. i 4. kompanii artylerii konnej. Zob. *Brulion rozkazów gen. Dominika Dziewanowskiego*, Biblioteka Kórnicka, rkps. 1379, k. 1, 2, 10, 16; I. Lubowiecki, *Pamiętniki*, opr. N. Kasperek, Lublin 1997, s. 119; M. Kukiel, *Wojna 1812 roku*, t. 1, Kraków 1937, s. 146, 149; J. Staszewski, *Kawaleria polska prawego skrzydła Wielkiej Armii 1812 r.*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1934, t. VII, s. 79–81. Zych podaje błędny skład obu brygad – zob. G. Zych, *Armia Księstwa Warszawskiego 1807–1812*, Warszawa 1961, s. 235.

³⁹ H. Jomini, *Obraz...*, s. 91; H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 46; J. Staszewski, *Kawaleria polska prawego skrzydła...*, s. 76; M. Kukiel, *Wojna 1812...*, t. 1, s. 148–150; R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 78–79, 236; R. Kowalczyk, *Katastrofa Wielkiej Armii Napoleona w Rosji w 1812 roku*, Łódź 2007, s. 278–355.

⁴⁰ Dane liczbowe obejmują żołnierzy „pod bronią”, a nie dane etatowe jednostek wyższe w kawalerii o ponad 3 000. Zob. H. Jomini, *Obraz...*, s. 91; H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 36–38; M. Kukiel, *Wojna 1812...*, t. 1, s. 144–151.

ranów kampanii 1812 r. oraz szwadrony zakładowe. Cesarz zorganizował również dwa nowe pułki huzarów – 13. i 14. (powołanej do życia dekretem z 28 I 1813 r.) oraz cztery pułki gwardii honorowej (dekret z 3 IV 1813 r.)⁴¹. Niestety brakowało oficerów, doświadczonych żołnierzy oraz wierzchowców, dlatego też pomimo ściągnięcia z Hiszpanii wielu zaprawionych w bojach jednostek, jazda Wielkiej Armii po raz pierwszy już na wstępie kampanii była słabsza od konnicy sił koalicji. Stanowiła ona tylko ok. 14% sił jakimi dysponował Napoleon (na 300 000 wszystkich żołnierzy było 40 000 kawalerzystów, z czego 2/3 w korpusach kawalerii rezerwowej), podczas gdy sprzymierzeni w półmilionowej armii dysponowali stutysięczną kawalerią, co stanowiło 20% ich sił⁴². Dlatego też jazda napoleońska nie mogła, tak jak dawniej, dominować nad kawalerią przeciwnika⁴³. Cesarz Francuzów zadbał jednak o stworzenie pozorów siły tej broni. Ostatecznie zorganizował aż pięć korpusów⁴⁴ (w tym jeden polski – 4. KKR⁴⁵), które jednak liczyły od 4 000 do 6 500 żołnierzy, czyli były o połowę słabsze od wystawionych rok wcześniej. Dodać do tego należy, że znalazły się w nich bez mała wszystkie pułki francuskie, więc do korpusów armijnych przydzielono jednostki z kontyngentów cudzoziemskich⁴⁶. Wsparciem dla jazdy liniowej miał być korpus kawalerii gwardii, złożony z trzech dywizji. W ich skład chodziły, rozbudowane do 5–7 szwadronów, pułki: grenadierów konnych, strzelców konnych, dragonów, 1. i 2. szwoleżerów-lansjerów, pułk lansjerów Wielkiego Księstwa Bergu (rozwinęty z wcześniej istniejącego szwadronu) oraz cztery dziesięcioszwadronowe pułki gwardii honorowej (każdy szwadron po 250 żołnierzy)⁴⁷.

W wyniku klęski poniesionej w „bitwie narodów” (Lipsk 16–19 X 1813 r.) i pospiesznej ewakuacji resztek Wielkiej Armii za Ren, kawaleria francuska

⁴¹ E. Bukhari, A. McBride, *Napoleońscy huzarzy...*, s. 29; *La cavalerie...*, s. 15; R. Pawley, *Napoleon's guard of honour 1813–14*, [m.w.n.] 2002, s. 4–5.

⁴² W pułkach francuskich wchodzących w skład korpusów kawalerii tylko 21% miało po 4 szwadrony, 41% po 3, 30% po 2, a 18% (w większości dragonów) po 1 szwadronie. Zob. D. Smith, *Lipsk...*, s. 401–407.

⁴³ G.T. Denison, *op. cit.*, s. 297.

⁴⁴ Wiosną 1813 r. Napoleon dysponował tylko dwoma słabymi korpusami kawalerii rezerwowej, dopiero w kampanii jesiennej wystawił cztery korpusy, a piąty był organizowany.

⁴⁵ W skład 4. KKR miały wejść: 7. Dywizja Jazdy gen. Michała Sokolnickiego obejmująca – 17. Brygadę Jazdy gen. Walentego Kwaśniewskiego (1. psk i 3. puł), 18. Brygadę Jazdy gen. Jana Krukowieckiego (2. i 4. puł) i baterię artylerii konnej szefa szwadronu Jana Szwerina oraz 8. Dywizja Jazdy gen. A.P. Sułkowskiego obejmująca – 19. Brygadę Jazdy gen. K. Turny (6. i 8. puł), 20. Brygadę Jazdy gen. Jana Weyssenhoffa (13. phuz. i 16. puł) oraz baterię artylerii konnej kpt. Massona. Zob. B. Gembarzewski, *Wojsko Polskie. Księstwo Warszawskie 1807–1814*, Warszawa 1905, s. 134–135; M. Łukasiewicz, *Armia księcia Józefa 1813*, Warszawa 1986, s. 209–211; J. Pachonński, *General Jan Henryk Dąbrowski 1755–1818*, Warszawa 1981, s. 469–470.

⁴⁶ H.Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 47–48; G.T. Denison, *op. cit.*, s. 297; D. Smith, *Lipsk 1813*, Gdańsk 2005, s. 401–407.

⁴⁷ H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 19; R. Pawley, *Napoleon's guard of honour...*, s. 4–5.

ponownie poniosła wielkie straty. W czasie kampanii francuskiej (1814 r.) Napoleon utrzymał jednak cztery korpusy kawalerii rezerwowej, nad którymi naczelną komendę oddał, po zdradzie Murata, gen. Emanuelowi Grouchy'emu. Korpusy składały się z jednej dywizji lekkiej kawalerii i dwóch dywizji kawalerii ciężkiej lub liniowej (dragonów). 1. Korpus Kawalerii Rezerwowej gen. Doumercego 20 lutego liczył 4 351 żołnierzy, 3. Korpus gen. Saint-Germaina – 2 919, 5. Korpus gen. Milhauda – 4 741, a 6. Korpus gen. Kellermanna aż 6 365⁴⁸. W pierwszych trzech korpusach brygady liczyły od czterech do nawet ośmiu pułków, gdyż te miały siłę kompanii lub co najwyżej szwadronu. Natomiast w korpusie Kellermanna jedynie dywizja lekkokonna miała taki skład, gdyż dwie pozostałe złożone były z pułków dragońskich ściągniętych z Hiszpanii. Jednostki te dwu-, trzykrotnie przewyższały swoją liczebnością pułki wyniszczone w dwóch wcześniejszych kampaniach (rosyjskiej i saskiej). Dzięki temu można było utrzymać etatową organizację dywizji⁴⁹.

Podobnie jak we wcześniejszej kampanii, podstawową rezerwą, czyli siłą uderzeniową armii, miała być kawaleria gwardii. Ponownie utworzono trzy dywizje, w skład których weszły: 1. i 2. pułk ułanów armii Księstwa Warszawskiego, 2. pułk szwoleżerów-lansjerów gwardii (1. dywizja); pułk dragonów gwardii, 1. pułk szwoleżerów-lansjerów gwardii oraz 2. i 3. pułk eklererów (2. dywizja); pułk grenadierów gwardii, pułk strzelców konnych gwardii i 1. pułk eklererów (3. dywizja). Eklererzy, czyli konni zwiadowcy, byli formacją utworzoną dekretem z 9 grudnia 1813 r., a ich zadaniem było zwalczanie lekkiej kawalerii sprzymierzonych (głównie kozaków), a także odciążenie pozostałych jednostek gwardii w służbie rozpoznawczo-osłonowej. Pułki eklererów pod względem administracji podlegały starym jednostkom gwardii⁵⁰, a składały się z 4 szwadronów, każdy w sile 250 żołnierzy⁵¹. Łącznie kawaleria stanowiła ok. 18% całości sił znajdujących się pod bezpośrednim dowództwem Napoleona (12 700 kawalerzystów na 70 000 żołnierzy)⁵². Było to 3/4 całej jazdy zmobilizowanej we Francji, co na 300 000 wszystkich żołnierzy powołanych pod broń do obrony kraju stanowiło tylko 4,5% armii.

⁴⁸ F.G. Hourtoulle, *1814 – The campaign for France*, Paris 2005, s. 104–120. Bielecki podaje inne dane odnośnie liczebności i numeracji korpusów kawalerii rezerwowej – 1., 2. i 4. korpus dysponowały po 1 200 żołnierzy każdy, a tylko 3. KKR liczył 3 600 ludzi. Wynika to prawdopodobnie z przyjęcia przez Bieleckiego liczebności korpusów już w trakcie działań wojennych, kiedy brygady jazdy z korpusów kawalerii rezerwowej przydzielane były do korpusów armijnych. Zob. R. Bielecki, *Encyklopedia Wojen Napoleońskich*, Warszawa 2001, s. 283; tenże, *Wielka Armia...*, s. 80.

⁴⁹ F.G. Hourtoulle, *op. cit.*, s. 104–120.

⁵⁰ 1. pułk eklererów – grenadierom konnym, 2. pułk eklererów – strzelcom konnym, a 3. pułk eklererów – 1 pułkowi szwoleżerów-lansjerów.

⁵¹ R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 243, 245–247; G.C. Dempsey, *op. cit.*, 125; H.Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 19.

⁵² R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 243, 245–247; F.G. Hourtoulle, *op. cit.*, s. 142.

Po abdykacji Napoleona, która nastąpiła 12 kwietnia 1814 r. w Fontainebleau, przywrócono we Francji monarchię, a na tronie zasiadł Ludwik XVIII. Okres, który wówczas nastąpił nazywany jest w historiografii pierwszą Restauracją. W wielu dziedzinach życia usiłowano wówczas zatrzeć ślady Rewolucji i Cesarstwa. W wojsku proces ten był jednak umiarkowany. Zgodnie z nową organizacją armii królewskiej, zatwierdzoną 12 maja 1814 r., kawaleria obejmowała: 2 pułki karabinierów (które utworzyły brygadę carabiniers de Monsieur), 12 pułków kirasjerów, 15 pułków dragonów, 6 pułków lansjerów, 15 pułków strzelców konnych i 7 pułków huzarów. Każda jednostka składać się miała z 4 dwukompanijnych szwadronów i liczyć według etatu 644 żołnierzy (oficerowie i żołnierze nadliczbowi sformować mieli piąty szwadron zakładowy)⁵³. Zachowano więc formacje zorganizowane przez Napoleona (kirasjerów i lansjerów), a jedynie zmniejszono liczbę pułków, rozwiązując lub odsyłając do ojczyzny (7. pułk szwoleżerów-lansjerów) jednostki, które nie miały rodowodu sprzed 1789 r. Wyjątek uczyniono tylko dla trzech pułków strzelców konnych – 13., 14. i 15. oraz dwóch pułków huzarów – 6. i 7.⁵⁴

W gwardii zachowano cztery dawne jednostki, którym zmieniono jedynie nazwy oraz częściowo korpus oficerski. Gwardia królewska (Corps Royaux) składała się z: Królewskiego Korpusu Kirasjerów Francji (byłego pułku grenadierów konnych gwardii), Królewskiego Korpusu Dragonów Francji (byłego pułku dragonów gwardii), Królewskiego Korpusu Strzelców Konnych Francji (byłego pułku strzelców konnych gwardii) oraz Królewskiego Korpusu Szwoleżerów-Lansjerów Francji (byłego 2. pułku szwoleżerów-lansjerów gwardii). Jednostki te miały mniej więcej taki sam skład, jak pułki liniowe, a liczyły łącznie 2 574 żołnierzy⁵⁵. Jak widać, zabrakło w gwardii 1. pułku szwoleżerów-lansjerów, który powrócił do Polski (za wyjątkiem tzw. Szwadronu Elby, który pozostał u boku Napoleona) oraz eklererów, których pułki zostały rozwiązane.

W odróżnieniu jednak od czasów napoleońskich obok jednostek bojowych pojawiły się oddziały stricte reprezentacyjne, czym nawiązano do czasów przedrewolucyjnych. Ta część gwardii (Maison Militaire) obejmowała: kompanię szwoleżerów, dwie kompanie muszkietarów, kompanię żandarmów, kompanię grenadierów konnych, kompanię cent-suisses, kompanię des gardes de la porte i kompanię des gardes du corps de Monsieur, łącznie 4 629 ludzi⁵⁶.

Ostatni akord epoki napoleońskiej miał miejsce wiosną i latem 1815 r. Po triumfalnym powrocie Napoleona do Paryża niemal natychmiast rozpoczął on przygotowania do starcia z armiami państw sprzymierzonych. Armia przez niego

⁵³ H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 20; L.A. Susan, *op. cit.*, s. 193.

⁵⁴ L.A. Susan, *op. cit.*, s. 193.

⁵⁵ H.Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 21.

⁵⁶ H.Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 21.

organizowana opierała się na pułkach pozostawionych na etacie przez Ludwika XVIII. Cesarz Francuzów przemianował jedynie jednostki gwardii królewskiej, przywracając im stare nazwy⁵⁷. Sformował też ponownie cztery korpusy kawalerii rezerwowej, pod dowództwem marsz. Grouchy'ego. Składały się one z dwóch dywizji, a każda dywizja z dwóch brygad i baterii artylerii konnej. Odmienne jednak od wcześniejszej organizacji 1. Korpus składał się w całości z pułków lekkokonnych (huzarów, szwoleżerów-lansjerów i strzelców konnych), 2. Korpus z pułków liniowych (dragonów), a 4. Korpus z pułków ciężkiej jazdy (kirasjerów). Natomiast 3. Korpus był jednostką mieszaną, gdyż miał w swoim składzie brygadę dragonów, a więc jazdę liniową oraz brygadę karabinierów i dwie brygady kirasjerów, czyli jazdę ciężką. Dodatkowo w każdym korpusie armijnym znajdowała się dwubrygadowa dywizja lekkiej kawalerii (huzarzy, strzelcy konni, szwoleżerowie-lansjerzy) z baterią artylerii konnej, a w skład gwardii weszła dywizja kawalerii gwardii, złożona z brygady lekkiej jazdy (pułk strzelców konnych i pułk szwoleżerów-lansjerów), brygady ciężkiej jazdy (pułk grenadierów konnych, pułk dragonów, szwadron żandarmerii wyborczej) oraz czterech baterii artylerii konnej. Ogółem w skład Armii Północnej, która wyruszyła do Belgii, wchodziły: 4 pułki konnej gwardii, 2 pułki karabinierów, 12 pułków kirasjerów, 12 pułków dragonów, 6 pułków lansjerów, 8 pułków strzelców konnych i 5 pułków huzarów, co stanowiło 17% sił pod bezpośrednią komendą Napoleona (22 000 kawalerii na 120 000 wszystkich zbrojnych)⁵⁸. Pozostałe jednostki jazdy (3 pułki dragonów, 7 pułków strzelców konnych i 2 pułki huzarów) zostały w kraju w składzie armii osłaniających granice w Alpach i Pirenejach oraz na tzw. froncie wewnętrznym⁵⁹.

Dodać należy, że wiele pułków wyruszyło w niepełnym składzie, mając po 3, a nawet 2 szwadrony. Dotyczyło to przede wszystkim ciężkiej kawalerii. Jednocześnie oddziały były słabsze niż w czasach, kiedy Wielka Armia święciła triumfy. W kompaniach karabinierów i kirasjerów było po 42 żołnierzy szeregowych, a w pozostałych formacjach po 58. Natomiast jednostki gwardii ponownie przewyższały pod tym względem pułki liniowe, gdyż grenadierzy konni i lansjerzy mieli po 6, a strzelcy konni i dragoni po 7 szwadronów o pełnych stanach⁶⁰. Nie udało się im jednak zapobiec klęsce w bitwie pod Waterloo, a następnie inwazji wojsk sprzymierzonych na Francję, co definitywnie zakończyło epokę wojen napoleońskich.

⁵⁷ M. Kujawski, *op. cit.*, s. 36, 43, 56; L.A. Susan, *op. cit.*, s. 193–195.

⁵⁸ R. Bielecki, *Wielka Armia...*, s. 249–250; P. Hofschröder, *Waterloo – niemieckie zwycięstwo*, Gdynia 2006, s. 714–720; H. Ch. Lavauzelle, *op. cit.*, s. 49.

⁵⁹ M. Kujawski, *op. cit.*, s. 43, 51, 56.

⁶⁰ P. Hofschröder, *Waterloo...*, Gdynia 2006, s. 692–698; www.napoleonistyka.atspace.com/French_Cavalry.html#frenchhistorycavalry2.

Druga Restauracja, która nastąpiła po ostatecznym upadku Napoleona, w dużo większym stopniu zmieniła francuską armię niż pierwsza. Rozwiązano wszystkie pułki, zarówno gwardii jak i liniowe, demobilizując większość podoficerów i żołnierzy. Oficerów postawiono przed komisją weryfikującą ich konduktę, czyli sprawdzającą przeszłość pod względem zaangażowania w okresie „100 dni”. Następnie na początku 1816 r., zgodnie z rozkazami królewskimi z 16 lipca i 10 sierpnia 1815 r., zaczęto organizować nowe jednostki, w oparciu o kadrę oficerską i podoficerską, która przeszła lustrację. Szeregi pułków miały natomiast być wypełnione przez ochotników. Łącznie zorganizowano 47 jednostek liniowych: 1 pułk karabinierów, 6 pułków kirasjerów, 10 pułków dragonów, 24 pułki strzelców konnych i 6 pułków huzarów. Jak widać, zlikwidowana została jedna z dwóch formacji utworzonych w epoce napoleońskiej – szwoleżerowie-lansjerzy. Początkowo pułki kawalerii formowano jako jednostki dwuszwadronowe, przy czym uproszczono organizację pododdziałów poprzez zlikwidowanie szczebla kompanii, a w zamian wprowadzono szwadrony złożone z 4 plutonów. Pułki te miały liczyć od 200 do 300 żołnierzy⁶¹. Obok wojsk liniowych utworzono Gwardię Królewską, w której kawalerię reprezentowały pułki: dragonów, strzelców konnych, ułanów i huzarów. Łącznie kawaleria gwardii liczyć miała 480 oficerów i 6416 żołnierzy⁶².

Organizacja kawalerii francuskiej epoki napoleońskiej stała się inspiracją, a często wzorem dla zmian wprowadzanych w tym rodzaju wojsk w większości armii europejskich. Najważniejszą innowacją było sformowanie stałych wielkich związków taktycznych i operacyjnych (dywizji i korpusów), które dzięki wyposażeniu w organiczną artylerię konną mogły samodzielnie wypełniać zadania na ówczesnym polu walki. Należy zaznaczyć, że wypracowane wówczas rozwiązania przetrwały w organizacji armii europejskich przez ponad 100 lat.

Abstract

Organizational outline of the French cavalry in the Napoleonic age

The age of the Napoleonic wars constitutes one of the most crucial moments in the history of military science of modern Europe. Solutions developed during that time led to tactical and organizational military advancements which became standard for the next 50 years in the region.

⁶¹ „Gazeta Warszawska” (dalej: GW), nr 69 z 29 VIII 1815 r., s. 1367; GW, nr 27 z 2 IV 1816 r., s. 583; J. Revol, *Histoire de l'armée française*, Paris 1929, s. 173; L.A. Susan, *op. cit.*, s. 200–202, 204. W pierwszych latach po II restauracji pułki kawalerii miały obsadę niemal szkieletową. Marszałek Marmont 20 III 1817 r., przemawiając w Izbie Parów, stwierdził m.in.: „Niektórym pułkom jazdy ledwie samo nazwisko zostało”. Zob. GW, Dodatek do nr 50 z 22 VI 1816 r., s. 1160; GW, nr 31 z 19 IV 1817 r., s. 779–780.

⁶² GW, nr 76 z 23 IX 1815 r., s. 1507–1508.

These breakthroughs also affected the cavalry which for the last time played a key role in a war. Organization of the cavalry of the French Napoleonic age was a source of inspiration, and a model for changes made to this type of unit in most European armies. The most important innovation was the formation of great tactical and operational divisions which, thanks to the permanent presence of horse artillery, could independently carry out tasks on the contemporary battlefield.